

Informaatiotutkimuksen päivät 2014
6. - 7. marraskuuta, Oulun yliopisto, Oulu

ABSTRAKTI

Juha Kämäräinen

Paras olla huomaamatta? – lähestymistapamääritelmä tiedonkäytön ilmiönä ammattikorkeakoulun opinnäytetöissä

*Yhteystiedot: Juha Kämäräinen, tohtoriopiskelija, Oulun yliopiston tutkijakoulu UNIOGS,
informaatiotutkimus, juha.kamarainen@mail.suomi.net.*

Ammattikorkeakoulun perustutkinnon opinnäytetöissä on tyypillisesti kyse jonkin käytännöllisen ongelman ratkaisemisesta siten, että opinnäytetyön kokonaisuus käsittää tuotososan ja raportin siitä, miten tuotos on syntynyt ja miten siinä on sovellettu opinnoista, opinnäytetyöhankkeen mahdollisesta työelämäkontaktista sekä kirjallisuudesta ja muista tiedonlähteistä hankittua tietämystä. Näin jäsennettyä työtä voi tekijä luonnehtia toiminnalliseksi opinnäytetyöksi käyttäen tähän tarkoitukseen vakiintunutta sitaattia. Tässä artikkelissa tarkastelen tätä tiedonkäyttöilmiötä ja hahmottelen sen käsittelyä opinnäytetyön toimijuuden ja systeemisten oletusten kannalta.

Ammattikorkeakoulun opinnäytteitä on tarkasteltu suhteessa ammattikorkeakoulun tehtäviin ja instituution tulkintoihin sekä verrattu tiedekorkeakoulujen opinnäytteisiin. Opinnäytetöiden ohjaamista on haluttu tukea kehittämishankkein. Akateeminen tutkimus on keskittynyt kasvatustieteeseen ja suomen kieleen. Artikkelissa kehitellen yhtä teemaa meneillään olevasta, ammattikorkeakoulun perustutkinnon opinnäytetöissä tapahtuvaa tiedonkäyttöä tarkastelevasta informaatiotutkimuksen alaan kuuluvasta väitöstutkimuksestani.

Tarkastelen lukuisissa opinnäytetöissä sellaisenaan tai pienin variaatioin toistuvaa toiminnallisen opinnäytetyön lähestymistapamääritelmää systeemisenä ilmiönä, joka informaatiotutkimuksessa liittyy tiedonkäyttöön ja on toimijoiden mahdollinen interventiokohde. Opinnäytetyössä tapahtuvan tiedonkäytön tarkastelu systeemanalyttisesti ja opinnäytetöitä sekä ohjetekstejä aineistona käyttävänä monitapaustutkimuksena on väitöstutkimukseni asetelma. Teoriaa luovan tutkimuksen tavoitteena on käsitteellisesti mallintaa opinnäytetyön tiedonkäytön systeemioletuksia ja toimijuuksia esim. interventioita ajatellen.

Ammattikorkeakoulun opinnäytetöiden tiedonkäytön ympäristöä

Tarkastelen ammattikorkeakoulun opinnäytetöitä tiedonkäytön ympäristöinä. Opinnäytetyön yksi näkökulma on esitellä tekijän kykyjä ammatilliselle ominaiseen tiedonhankintaan ja -käyttöön omalla alallaan.

Tekijän jälkeen tiedonkäytön ketjua voi jatkaa toimeksiantaja. Ammattikorkeakoulujen rahoitukseen vaikuttavaan opinnäytetöiden ”hankkeistamiseen” liittyy yhteistyö töiden tilaajien kanssa; yksi muoto on tilaajan lupaus käyttää opinnäytteen tuloksia (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2014, 52). Muiden käyttömahdollisuuksien tarkastelua voisi laajentaa toimijaverkkojen tunnistamisen suuntaan; omasta tutkimuksestani rajaan tämän näkökulman kuitenkin ulkopuolelle.

Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöitä on tallennettu kokotekstitietokanta Theseukseen laajemmin vuodesta 2006 lähtien. Theseus mahdollistaa opinnäytetöiden tarkastelun tutkimustaloudellisemmin kuin raporttitulosteiden hankkiminen ammattikorkeakoulujen kirjastoista. Sen avulla on mahdollista myös tunnistaa sellaisia toistuvia tekstitason rakenteita kuin tässä esityksessä esimerkkinä tiedonkäytön ilmiöstä toimiva lähestymistapaa määrittelevä fraasi. Menetelmäoppaasta kopioitu toiminnallisen opinnäytetyön määritelmä esiintyy sellaisenaan tai pienin muunnelmin vähintään 170:ssä opinnäytteessä Theseus-tietokannassa. Koska kopio kelpaa, se voi säästää opiskelijan työläältä pohdinnalta omasta ”tutkijapositiostaan” .

Yhdessä tarkastelemistani esimerkeistä tekijä hyödyntää toiminnallisen opinnäytetyön käsitettä useita muita tapauksia monipuolisemmin. Hän siteeraa edellä mainitun lähestymistapafraasin viitteen kera, mutta sen lisäksi mainitsee toiminnallisen orientaationsa tiivistelmässä ja johdannossa, tekee lähestymistapafraasin pohjalta tulkinnan oman työnsä osalta sekä käyttää toiminnallisen opinnäytetyön käsitettä vielä pohdinnassa arvioidessaan työnsä onnistumista.

Esimerkki kertoo opinnäytetyön systeemisten oletusten ristiriitaisuudesta. Tarkastelemassani esimerkissä tukeutuminen toiminnallinen opinnäytetyö -käsitteeseen auttoi tekijää mielestään saavuttamaan käytännönläheisyyden tavoitetta. Käsite ilmeni eri aktanteina eikä käyttö rajoittunut useista tapauksista poiketen määritelmän kopiointiin. Kuitenkin käyttötavaksi hyväksytään myös pelkän kliseen käyttö jopa sanatarkkana kopiona ilman lainausmerkkejä ja tekijän kommentointia. Opinnäytetyön tekeminen lähentyy näin toimien abstraktin ” koneen ” rakentamista osin valmiista osista. ” Kone ” palvelee ammattikorkeakoulun tulostavoitteita.

Systeemisen opinnäytetyötutkimuksen lähtökohtia

Moore (2014, 43) on todennut, että opiskelijoita kirjoittajina tutkitaan erityisesti plagioinnin näkökulmasta. Opiskelijoiden tiedonkäyttö kiinnostaa siis paljolti väärinkäytösten mahdollisuutena. Opiskelijoille suunnatussa tutkimusoppaassakin lähdetään paikoitellen siitä, että toisen teksti sähköisenä on altis liukumaan osaksi omaa tuotosta. Enää ei tehdäkään vain graduja vaan myös plagiointiin perustuvia ” nettigraduja ” (Hirsjärvi ym. 2013, 107).

Porra (1996, 1999) on esitellyt systeemitypologian, jota tutkimuksessani sovellan yhdessä generatiivisen kulun mallin ja opinnäytetöiden aineistolähtöisen tekstisiirtoanalyysin kanssa ammattikorkeakoulun opinnäytetyön tiedonkäyttöä tarkastelevan mallin luomiseksi.

Porran mukaan systeemiajattelua vallitsee kaksi paradigmaa, (1) systeemin suljettuna ” koneena ” ja sääntöjärjestelmänä näkevä mekanistinen sekä (2) orgaanisiin metaforiin perustuva, systeemin ja ympäristön välistä vaihdantaa korostava paradigma. Mikään yksittäinen piirre tai piirrejoukko ei kuitenkaan kuvaa eroa systeemityyppien välillä selvärajaisesti.

Porra esittää kolonia-systeemityypin, jonka kehityksessä vaihtelevat tasapainotilat ja äkilliset muutosjaksot. Merkittävää on kolonian koostuminen toisten systeemityyppien ilmentymien yhdistelmistä sekä sen muista poikkeava kyky tuottaa prototyyppejä, muuntua ja laajeta lähtökohdastaan.

Kolonioiden erikoistapaus ovat ihmisen tietotekniikan käytön informaatiokoloniat, joiden tavoitteiden saavuttamisessa tietotekniikan ja ihmisyyden kohtaaminen on keskeistä. Informaatiokoloniat ovat tiedonkäytön ilmiöiden eräitä ympäristöjä.

Generatiivisen kulun mallissa merkitys ilmenee monitasoisessa rakenteessa, jonka tasoja sitoo löyhä yhteys, muuntelun mahdollistava ” isotopia ” . Syvätasolla käsitellään merkityseroja laajennettuina binaarisina suhteina, joita kuvaa semioottinen neliö. Seuraavalla tasolla operoidaan abstrakteilla toimijuuksilla, joita kuvaa tehtävän suorittamisen aktanttimalli, tarinan abstrakti

skeema. Aktantit ovat voimia, joita tunnistetaan usein kuutta luokkaa: subjekti, joka tavoittelee objektia lähettäjän ja vastaanottajan luomassa tehtävässä, johon vaikuttavat edistävasti auttajat ja haittaavasti vastustajat. (Greimas 1979, Hébert 2012, Pikkarainen 2004.)

Tasorakenteessa aktantteja vastaavat edelleen toimijat, jotka voivat olla henkilöiden lisäksi myös esimerkiksi organisaatioita tai muita artefakteja. Isotopiasta seuraa aktanttien ja toimijoiden välille moni-moneen-yhteys: tietty aktantti ei suoraan kuvaudu tietyksi toimijaksi ja toimijoilla voi olla useiden aktanttien tehtäviä. Generatiivisen kulun malli ei ota kantaa yksittäisiin teksteihin. Niitä jäsennän käyttäen siirtoanalyysin mallia, jota ammattikorkeakoulun opinnäytetöihin on soveltanut Vuorijärvi (2013). Systeemis-funktionaaliseen kielikäsitteeseen pohjaavalla siirtoanalyysillä tunnistetaan funktionaalisia tekstijaksoja, jotka oman työni kannalta sitovat tiedonkäyttöä ja -lähteitä toisiinsa (ks. esim. Honkanen & Tiililä 2012).

Tiedonkäyttöä ja toimijuutta opinnäytetöissä

Ammattikorkeakoulun opinnäytetyöt ympäristöineen muodostavat informaatiokolonioita: tiedonkäyttö ja tietotekniikan käyttö kytkeytyvät niissä monin tavoin yhteen. Opinnäytetöissä näkyvä ”kokeilu” kymmenillä lähdeyyteillä väitöskirjoista blogeihin ja Wikipedian kopioihin on osa tätä dynamiikkaa (Kämäräinen 2012). Opinnäytetyön tekemisen systeemiympäristöön tunkeutuu myös oletuksia opinnäytetyöstä ja sen tekemisestä koneen kaltaisina ennalta määriteltynä ja suljettuina systeemeinä.

Opinnäytetyötoiminnan tulostamiseksi kannalta tunnistettuja toimijoita ovat opiskelijat, ammattikorkeakoulua edustavat ohjaajat sekä ulkopuoliset toimeksiantajat. Onko muiden opinnäytteen tarkasteluun kompetenssia omaavien ammattikorkeakoulun tahojen, kuten kirjastojen, parasta vaieta havaitsemistaan, ehkä ongelmallisista informaatiokäytännöistä kuten lähestymistapamääritelmän kliseemäisestä käytöstä? Ketä haittaisi, jos ammattikorkeakoulukirjastot artikuloisivat vahvemmin sitä, mihin kehysorganisaationsa toiminta-alueisiin ja organisaatiokulttuurin piirteisiin ne haluavat osallistua ja mistä vaieta tai pysytellä ulkopuolisina? (Boedeker 2006, Herranen 2003, Kämäräinen & Saarti hyväksyty julkaistavaksi.)

Opinnäytetöihin liittyviä informaatiokäytäntöjä on syytä tuoda keskustelun piiriin siten, ettei joistakin niistä pääse muodostumaan vahvasti läsnä olevia, mutta vaiettuja kiusallisia ilmiöitä, virtahepoja olohuoneessa (Hellsten 1994). Vaikenemista tarkoituksenmukaisempaa ja eettisesti kestävämpää on pyrkiä tutkimuksella artikuloimaan ammattikorkeakoulujen opinnäytetyötoimintaan liittyviä käytäntöjä ja tiedonkäytön ilmiöitä. Tutkimus luo edellytyksiä havaittujen ongelmien monitoimijaiselle, interventionistiselle käsittelylle.

Lähteet

Boedeker M. (2006). Liite 4: Tietoperustan ilmeneminen opinnäytetyötekstissä. Teoksessa: Opinnäytetyön laadun tekijät ammattikorkeakouluissa: suosituksia opinnäytetyötä ohjaaville. Oulu, Oulun seudun ammattikorkeakoulu: 22-23.

Greimas A. J. (1979). Strukturaalista semantiikkaa. Helsinki, Gaudeamus.

Hébert L. (2012). The actantial model. URL: <http://www.signosemio.com/greimas/actantial-model.asp> (8.10.2014)

Hellsten T. (1994). Virtahepo olohuoneessa. 14. painos. Helsinki, Kirjapaja.

Herranen J. (2003). Ammattikorkeakoulu diskursiivisena tilana : järjestystä, konflikteja ja kaaosta. Joensuu, väitöskirja, Joensuun yliopisto.

Hirsjärvi S., Remes P. & Sajavaara P. (2013). Tutki ja kirjoita. 18. painos. Helsinki, Tammi.

Honkanen S. & Tiililä U. (2012). Jaksoanalyysi osana tekstilajitutkimusta. Teoksessa: Heikkinen V, Voutilainen E, Lauerma P., Tiililä U. & Lounela M. (toim.) Genreanalyysi: tekstilajitutkimuksen käsikirja. Helsinki, Gaudeamus: 208-227.

Kämäräinen J. (2012). Opinnäytteiden tiedonlähteet ja toimijoiden osallisuus: esitutkimus. AMK-lehti / UAS-journal: Journal of Finnish Universities of Applied Sciences (1/2012). <http://www.uasjournal.fi/index.php/uasj/article/view/1364/1290> (8.10.2014)

Kämäräinen J. & Saarti J. (hyväksytty julkaistavaksi). Library Professionals' and partners' implicit principle of non-interference and writing-related interventions. QQML e-journal.

Moore E. (2014). Accuracy of referencing and patterns of plagiarism in electronically published theses. *International Journal for Educational Integrity* 10(1): 42-55.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2014). OKM:n ammattikorkeakoulujen tiedonkeruukäsikirja 2013. Helsinki, Opetus- ja kulttuuriministeriö. https://confluence.csc.fi/download/attachments/36603300/Ammattikorkeakoulujen+tiedonkeruukasikirja+2013+paivitetty+7_1_2014.pdf (8.10.2014)

Pikkarainen E. (2004). Merkityksen ongelma kasvatustieteessä: lähtökohtia pedagogisen toiminnan perusrakenteen semioottiseen analyysiin. Väitöskirja, Oulu, Kasvatustieteiden tiedekunta, kasvatustieteiden ja opettajankoulutuksen yksikkö, Oulun yliopisto.

Porra J. (1996). Colonial systems, information colonies and punctuated prototyping. Jyväskylä, väitöskirja, tietojenkäsittelytiede, Jyväskylän yliopisto.

Porra J. (1999). Colonial systems. *Information Systems Research* 10(1): 38-69.

Vuorijärvi A. (2013). Tekstilaji ja yhteisö: ammattikorkeakoulun opinnäytetyön diskussio tekstinä. Helsinki, väitöskirja, Helsingin yliopisto, suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.